

Om en Theorie af Læsekunsten

eller

Forsög til en Legologie

Læst i Videnskabersfelskabet den 12 November 1802.

Af

A N D E R S   G A M B O R G ,

Professor i Filosofien ved Kjöbenhavns Universitet

Et gaudium mihi et solatium in litteris
Plin. Iun.

On the 11th day of March 1862

at the City of New York

ANDREW A. HAYES

Notary Public in and for the State of New York

Naar man seer, hvormegen Tid Börn af Almuen anvende paa at lære at læse, og hvor slet de endda fædvanligen lære det; hvorledes den störste Deel gjerne hörer op at læse, inden de faae lært det tilgavns; — hvorledes de fremdeles for blot Læren at læse somoftest forsömme at lære noget nyttigt og reelt, og hvorledes mange, som ikke kunnelæse, ere delæsende langt overlegne ikke blot i Forstand men endog i selve Kundskaber a); — naar man dernæst lægger Mærke til, hvorliden eller næsten ingen Brug den störste Deel af Almuen gjöre af den möjsommeligen erhvervede Færdighed i at kunne læse; hvorledes deres Lektüre sædvanligviis er indskrænket til Böger, der ere intet mindre end skikkede til enten at oplyse deres For-

- a) At kunne læse er ingen Videnskab men blot Middel dertil. Jeg har i de katholske Lande truffen paa adskillige Personer, der uagtet de ikke kundelæse dog besadde stor Kundskab i deres Religion og Bibelhistorie, og vidste langt flere Sange udenad end vor Almue sædvanligen veed.

stand eller have gavnlig Jndflydelse paa deres Villie; — naar man, siger jeg, betænker alt dette: saa kan man let fristes til det Spørgsmaal, om det og er værdt at lære *alle Mennesker* at læse; og om det ikke var langt vigtigere at lære dem mange andre Ting uden eller förend man tænkte paa at lære dem at læse?

Overvejer man derimod paa den anden Side, hvormegen ikke allene uskyldig Tidsfordriv men endog Tröst og Glæde i baade Medgang og Modgang et Menneske kan höste af at læse; — hvorledes en god Bog, skjönt den ikke kan give nogen Forstand, der mangler denne Ævne, dog synes fortrinlig skikket til at vække Menneskets Tænkksomhed og hvorledes det tænkende Menneske finder i Skrifter en langt södere og inderligere Fornøjelse end i, jeg vil ikke sige, Verdens ligesaa tomme som kostbare Forlystelser, men endog fremfor i Omgang med Mennesker ialmindelighed b); — hvorledes den, hvis Tænkksomhed engang er vakt, finder selv i maadelige Skrifter en uudtömmelig Kilde til Fornøjelse, idet at han ved dem foranlediges til selv at tænke rigtigere og bedre; — ja naar man endelig betænker, at den som kan læse med Forstand, har saa at sige Nöglen til alle Kundskaber og Videnskaber i sin Lomme: saa kan vi ikke andet end ønske at kunne forhjelpe alle Mennesker til at læse for derved ligesom at bringe dem deres höjere Bestemmelse som tænkende Væsener noget nærmere; og vi maae nödvendigen föle Glæde over den Iver, saa mange Menneskevenner ere besjælede af for, at udbrede denne herlige Kunst. Og jeg troer derfor heller ikke at fortjene Dadel, fordi jeg vover at foredrage en Mate-

b) Aarsagen er vel, at man lettere kan finde interesserende Skrifter end behageligt underholdende Mennesker.

rie, der ved første Öjekast kunde synes ubetydelig og ikke at svare til det Selskabs Anseelse, jeg har den Ære at tale for.

Allerede for henved 6 Aar siden har jeg udgivet en Læsebog for de allerførste Begyndere, hvori jeg tillige handlede om den letteste og gavnligste Methode at lære Börn at læse. Allerede den Tid indsaae jeg Manglerne ved de brugelige Methoder, at nemlig den almindelige Stavemethode er unaturlig og skadelig, og at *Gedikes* urigsigen kaldte analytiske Methode er forbunden med næsten uovervindelige Vanskeligheder og uanvendelig paa Börn ialmindelighed, og jeg gav Vink til en anden Fremgangsmaade, som man, efter hvad flere Forældre og Lærere have forsikkret mig, ved privat Underviisning med Hæld har gjort Brug af. Men jeg havde alligevel til den Tid ikke tænkt nok over Sagen til at kunne levere noget heelt eller tydeligen bestemt. Nu derimod haaber jeg ved nøjere Grandsken over vor Sjæls Operationer, medens vi læse, at være kommen paa Spor af den ene rigtige Methode, som man ved at lære Börn at læse bör betjene sig af; og jeg iler med at bekjendtgjøre samme, da jeg er overbeviist om, man ved sammes Anvendelse ikke allene kan spare overmaade megen Tid; men tillige og derved virke fordelagtig paa Börn ved tidlig at vænne dem til en reen og tydelig Udtale samt tlat bruge baade Öjen og Ören og overhovedet at anvende Opmærksomhed, som er Mennesket saa overmaade vigtigt hans hele Liv igjennem.

---

1. *Hvad er det at læse, og hvad fordres til at kunne læse?*

Skal vi haabe at udfinde den rigtige Methode, man bör betjene sig af ved at lære andre at læse, saa maae vi naturligviis först og fornemmeligen söge at gjöre os et tydeligt Begreb om, hvad det er *at læse*. Vide vi ikke dette; kjende vi ikke de forskjellige Operationer, vor Sjæl foretager sig, medens vi læse: hvorledes kunne vi da vente med noget Hæld at kunne anföre andre til at öve denne vistnok temmelig vanskelige Kunst?

Det er saare mærkeligt, at ingen af de ældre eller nyere Pædagoger har forklaret os, hvad det er at læse. Hverken *Basedov* eller *Campe*, *Gedike* eller *Hundeiker*, *Pestalozzi* eller *Olivier* har defineret denne Handling eller engang detailleret de forskjellige Operationer, som den Læsende foretager. c) Hvad Under, at de derfor med alle deres Anviisninger til at lære at læse lidet eller intet have udrettet? hvad Under, at de ikke have kunnet foreskrive gode Regler for det, som de selv ingen tydelige Begreber havde om? Vistnok er det heller ikke saa ganske let et Arbejde rigtigt at bestemme Begrebet af at læse.

Ordet *læse* har i forskjellige Sprog forskjellige Betydninger. Det danske Ord, Læse betyder nok egentligen at samle

c) Pestalozzi har dog givet os Definitioner paa saa mange andre Handlinger, saasom at staae, gaae, ligge, sidde, knale, neie, bukke, ride, age, falde, grave o. s. v. S. Wie Gertrud ihre Kinder lehrte. S. 211.

ligesom det tydske, lesen og det latinske, legere. Den der læser, samler og saa at sige Bogstaver og Stavelser sammen til Ord.

De græske Ord, *λεγειν* og *αναλεγειναι* betyde egentligen og nærmest at sige, opsige (dicere, recitare), og det hebraiske, *קרא*, der betyder at læse (S. Deut. 17, 9. Habak. 2, 2. Dan. 5, 8. 17. og Neh. 13, 1.) betyder egentligen at kalde paa een. Det italienske, leggere saavel som det engelske, read har ligeledes den dobbelte Betydning af baade at tale og at læse. Vistnok maa den som læser ogsaa tale enten højt eller sagte.

Foruden det anførte *λεγειν* og *αναλεγειναι* hedder at læse paa Græsk ogsaa *αναγινωσκειν*, hvis egentlige Betydning er at kjende igjen.

Allerede af disse forskjellige Betydninger af Ordet, læse i forskjellige Sprog kan vi slutte os til, at Begrebet deraf maa være meget sammensat og kompliceret.

Hvad er det altsaa at læse?

Man taler i det daglige Liv om to Slags Læsen, nemlig: *udenad* og *indeni*. Men det er to ganske forskellige Begreber. Med det første, der ikke er saa sammensat eller vanskeligt et Begreb som det sidste, have Vi her intet at gjøre. Vi skulle blot vide, hvad det er at læse indeni, eller, som man og siger, læse Skrift eller i Bog.

At læse Skrift er at opsige eller fremføre Ord efter, eller i Overenstemmelse med Bogstaver, som betegne samme.

Ord ere Lyde, som man er bleven enig om at betegne Begreber og Forestillinger med d).

d) Man definerer sædvanligen Ord ved *artikulerede* Lyde. Men næsten i alle Sprog gives der Ord af een Stavelse, hvor Lyden ikke artikuleres eller

Bogstaver ere synlige Tegn, som man er bleven enig om at betegne Lyde og Lydes meest enkelte, for sig selv allene uhørlige, Dele med.

Bogstaverne ere nemlig to Slags. Nogle kaldes *Vokaler* (selvlydende), fordi de betegne enkelte selvstændige Lyde; andre kaldes *Konsonanter* (medlydende), fordi de betegne blot Dele eller Modificationer af Lyde. Disse kunne nemlig ikke fremsiges eller høres uden i Forbindelse med hine. Konsonanterne forholde sig til Vokalerne som Tællerne til Nævnerne i en Brøk. Man lærer intet af Tællerne, før Nævnerne komme til.

Da det, at læse altsaa er at fremføre eller opsige Lyde i Overenstemmelse med sammes conventionelle synlige Tegn: saa følger, at den, der skal læse, maa

- 1) kjende Bogstaver d. e. de synlige Figurer, som man er bleven enig om at betegne sammensat og artikuleret Lyds meest enkelte Dele med; samt
- 2) kunne angive saavel de enkelte Lyde, der svare til Vokalerne, som de Brøkdele af Lyde (om jeg saa maa sige) der svare til eller betegnes ved Konsonanterne.
- 3) Den Læsende maa fremdeles kjende Stavelser, det er Samlinger af Bogstaver, forsaavidtsom de tilsammentagne betegne en sammensat Lyd; samt
- 4) kunne angive den til Stavelserne svarende sammensatte Lyd, der paa een Gang skal fremføres. Han maae f. Ex. naar han seer de tre Bogstaver h, a, t, i denne Orden kunne sige: det er en Stavelse og lyder hat; naar han

engang er sammensat. Saaledes f. Ex. i vort Sprog Ordene: Ö, Aa, og i.

derimod seer r, m, l, eller k, d, m, o, maae han kunne sige: det er ikke nogen Stavelse.

5) Den der skal læse maa endelig og kunne see paa ethvert skrevet Ord, hvormange Stavelser det indeholder, for at kunne angive den artikulerede Lyd, som svarer til ethvert givet polysyllabisk Ord.

Da den, der læser, saaledes ved ethvert Ord maa bemærke ikke allene dets Bogstaver og Stavelser, men ogsaa vide og angive de enkelte eller sammensatte Lyde og Artikulationer, der svare til de enkelte Stavelser og Ord: saa følger, at den, der skal læse, nødvendigviis maa kunne see og tale. Han skal fremføre artikulerede Lyde i Overenstemmelse med skrevne Ord (d. e. hörliche Ords synlige Figurer).

Den Dövstumme kan vel læres at forstaae Skrift; men han kan dog ikke læse den, för han faaer lært at tale. Skrift er for den Dövstumme det samme som Hieroglyfer, sinesisk Skrift og Pasigrafie er for det talende Menneske. Det talende Menneske kan vel og forstaae Skrift uden lydelig (höjt) at opsige Ordene; men han forstaaer den dog ikke saaledes som den Dövstumme. For denne er de skrevne Ord umiddelbare Repræsentanter af Begreber og Forestillinger; for det talende Menneske ere de derimod nærmest og umiddelbar Repræsentanter af artikulerede Lyde; og de repræsentere kun Begreber og Forestillinger middelbar formedelst Lydene. Naar det talende Menneske forstaaer Skrift uden at læse höjt, saa læser han den alligevel sagte, d. e. han tænker sig de artikulerede Lyde, som tilkjendegives ved Bogstaverne. Han kan derfor ogsaa læse, hvad han slet ikke forstaaer.

Til at læse er det vel ikke absolut nödvendigt at kunne höre; ikkedestomindre bruger det hörende Menneske,

naar han læser höjt, gjerne altid sit Öre, for at bemærke Styrken eller Svagheden i de af ham fremførende Lyde. Den Dövstumme kan vel lære at læse höjt og læser virkeligen, men vil af Mangel paa Hörelse aldrig faae nogen god Pronunciation eller kunne frembringe den blöde behagelige Afvexling i Stemmen, som det hörende Menneske. e)

Den der læser, bruger fremdeles sin Hukommelse, medens han læser. Ved Synet af de skrevne Bogstaver maa han erindre sig Lydene og Artikulationerne, som svare til Stavelserne og Ordene.

Læser et Menneske Ord, som höre til hans Modersmaal eller til et Sprog, han har lært at tale: saa kan vi begribe, at hans Indbildningskraft og er virksom, medens han læser. Med Ordene, han læser, tænker han sig tillige de Ting, Billeder, Begreber eller Forestillinger, som tilkjendegives ved Ordene.

Dette förer mig tillige til at handle lidet om, hvorvidt et Menneske kan læse uden at bruge sin Forstand paa den Tid, han læser.

Et Menneske, som engang har lært tilgavns at læse, kan uden Tvivl vedligeholde og udöve sin erhvervede Færdighed, efter at have mistet, som man siger, Forstanden. Ligesom han kan snakke som en Papegöje, uden at tænke ved det han siger, saa vil han uden Tvivl ogsaa kunne læse uden at tænke derved. Mennesker, som have fuldkommen Brug af deres Forstand, læse ogsaa ofte uden under Læseakten at gjöre Brug af Forstanden. De have nemlig enten deres Tanker henvendte til noget ganske andet, eller begribe slet intet af det, de læse.

- e) For at overbevises herom behöver man blot at höre et dövstumt Menneske tale eller læse höjt.

Almuen forstaaer formedelst den forkerte Methode, hvorefter de hidtil ere underviste i at læse, sædvanligviis ikke Tien- dedelen af hvad de læse. Ogsaa kunde tænkende Menne- sker læse Ord af fremmede Sprog, som de slet ikke forstaae. Hvad Papegöjens prononcerte Ord ere for den, det ere Ord af et fremmed Sprog for det læsende Menneske — ikkun tomme Lyde, Ord uden Forstand. Ikkedestomindre kan man dog- alligevel paastaae, at den læsende altid gjør noget Brug af sin Forstand, idet han læser. Han sammenligner nemlig og maa nødvendigviis sammenligne de skrevne Bogstaver med de blot hörlige Lyde. Denne Handling at anstille Sammenlig- ning mellem de synlige Bogstaver og de usynlige Lyde kan Mennesket ikkun foretage sig ikraft af hans højere Sjeleævner, hans Forstand. Ihvor mange Kunster man derfor end kan lære Dyrene, vil man dogalligevel aldrig kunne lære dem at læse. Lad Papegöjen længenok lære at snakke og Kanarifuglen at skrive, eller hvad som er det samme, af sin lille Skriftkasse at sætte Bogstaver sammen til læselige Ord: saa vil ingen af dem nogensinde kunne forbinde disse tvende Handlinger til een, og læse. Papegöjen vil aldrig kunne prononcere Ord, som man iflæng forelægger den, eller Kanarifuglen skrive Ord efter nok saa tydelig prononcerte artikulerede Lyde. Men Mennesket og BARNET kan lære at læse eller opsige Ord efter skrevne Bog- staver, uden engang at forstaae noget af det, det læser. f)

- f) Man kan gjerne lære Börn at læse et Sprog, som de ikke forstaae et Ord af; men naturligviis maa det gaae kjedsommeligt og derfor ogsaa langsommere, end naar man først lærer dem at læse deres Modersmaal eller et andet Sprog, som de forstaae. Da jeg var tolv Aar gammel lærte jeg at læse Hebraisk, og lærte det til Fuldkommenhed med be-

Da vi nu veed, saavel hvad der maa forudsættes hos den, der skal læse, som ogsaa hvilke Ævner Mennesket betjener sig af, naar han læser: saa ere Vi istand til saavel at indsee, hvorfor man ved at lære Mennesket eller Barnet at læse hidtil ikke har udrettet eller kunnet udrette, hvad man skulde og som man sigtede til, som og letteligen at udfinde den ene rigtige Methode, som man bör betjene sig af for sikkert og hastigt at naae sit Maal, og paa en let og højst behagelig Maade at lære Börn at læse, uden dermed enten at anstrænge dem over Ævne eller nöde dem til noget, som i mindste Maade kunde være hinderligt for Forstandens naturlige lette Udvikling.

II. *Hvorledes er man hidtil gaaen tilværks ved at lære Börn at læse?*

A. Stavemethoden. Dens Forskjellighed fra de gamles Syl-labermethode.

Den Methode, man hidindtil i mange Sekler ialmindelighed har betjent sig af ved at lære Börn at læse, er den saa kaldte *Stavemethode*. Efter denne Methode lærer man Börnene ikkun

hörig Hensyn til baade Atnach og Silluk cum Sufpasuk m. v. uden at jeg forstoed det mindste eller saa meget som en eneste Glose deraf; og jeg var ikke lidet stolt af min formentlige store Lærdom. Og vistnok er det hebraiske Sprogs Alfabeth, at jeg i forbigaaende skal bemærke det, saa overmaade vel skikket til at lære at læse efter, at det ikke lidet forundrer mig, at ingen Pædagog endnu har forsögt eller foreslaaet at betjene sig deraf til at lære Börn hastigt og rigtigt at læse.

3 Ting nemlig: 1) at *kjende* de synlige *Bogstaver* og deres Navne 2) at *stave* d. e. at opsigte eller opregne *Bogstaverne*, der findes i de forekommende *Stavelser*, ved Navn og derpaa angive Lyden som betegnes ved de tilsammentagne *Bogstaver*, enhver *Stavelse* bestaaer af g). Endelig lærer man *Börnene* 3) at *lægge sammen*, som bestaaer i umiddelbar efter *Stavningen* at fremføre de artikulerede *Lyde*, der svare til de flere *Stavelser*, de forekommende *Ord* bestaae af.

At man ved denne *Methodes* *Anvendelse* ikke allene ikke hastigt og let kan lære *Börn* at læse, som de dog ifølge deres fyrige *Temperament* altid vilde; men endog saameget forvilder dem, at de gaae næsten mere fra end til *Maalet*, er let at indsee h). Man forsømmer nemlig ved denne *Methode* at lære *Börn* det, som er det allervigtigste, de første *Elementer*. Man lærer *Börnene* vel at *kjende* *Bogstavernes* synlige *Figurer* og

g) Ordet, *Stave* kommer vel af *Stav* eller *Stavr*. At *stave* maae derfor i egentlig *Forstand* være at sætte *Stavre* i *Jorden* eller sætte *Stav* ved *Stav*, saaledes som den der sætter *Gjerde*. At *stave* i *metaforisk* *Forstand* eller at *bogstaverne* maae derfor være at føje et *Bogstav* ved *Siden* a et andet

h) Af *Mangel* paa övet *Gehör* mærker *Barnet* vel ikke, hvorledes det selv ved *Udenadsstaven*, der dog er den bedste *Maade*, naar der endelig skal *staves*, føres vild. Men et voxent *Menneske* torde maaske vel modsige *Skolemesteren*, naar denne stavede ham for, at *Haa*, a, en, es, siger *Hans*, saasom disse *Lyde* tilsammenlagte snarere maatte sig *Haaans*. At den halve *Deel* af *Lyden* *Haa* skal tabe sig eller opluges af den følgende *Lyd* a, hvo kan a priori begribe det? For *Barnets* *Öre* har den foresagte *Lyd* af h eller b ligesaa megen *Realitet* el-

siger dem Bogstavernes Navne; men man gör dem slet ikke opmærksomme paa Lydene og Lydenes Brükdele, som betegnes ved de forskjellige Bogstaver, nemlig Vokaler og Konsonanter. At den til Vokalerne svarende Lyd paa saa mangfoldig Maade modificeres ved Forbindelse med Konsonanter gör man ikke allene ikke tydeligt men tvertimod ubegribeligt for Barnet ved hin Fremgangsmaade. Endelig försömmar man og ganske at lære Börn efter Gehöret at angive de enkelte Stavelser, som ethvert polysyllabisk Ord bestaaer af, samt oplöse ethvert skrevet Ord i sine Stavelser.

Saalidet som jeg bifalder at ræsonnere eller disputere med Börn, saalidet kan jeg billige, at man behandler dem som Papegöjer, der ikke fik de höje Ævner, som Gud nedlagde i Menneskets Sjæl. Dersom Skaden af Stavemethoden endda blot var negativ, at Börnene nemlig ikke derved, men först siden i en höjere Alder ved mørk Fölelse af sig selv lærte at læse: saa vilde jeg ikke tale derom. Men det, at den papegöjemæssige Staven gör Barnet selv til en Papegöje; gör det dumt og tankelöst, uvirksomt eller adspredt (disträit), at det ikke har sine Tanker ved sit Arbejde — o! det er af en evig, ubodelig Skade for Barnet dets hele Liv! ja det er maaske ofte i Tiden af farligere Fölger for de Studerende end for dem, hvis mere

ler Selvstændighed som Lyden af a eller o. Först efter lang Faren-
 iblinde opdager Barnet af sig selv ved en mørk, utydelig Fölelse,
 at b og h ikke har nogen Lyd for sig selv men blot modificere andre
 Bogstavets Lyd, og at Lyden, be og haa ere sammensatte Lyde nemlig det
 förste af det hörlige e og det blot medlydende b og haa af a a og h.

praktiske Liv lader dem snart kaste baade Bogstaver og Böger bort. i)

Jeg har gjort mig forgjæves Umage for at opdage, hvem der först har fundet paa at stave. Denne Opfindelse skriver sig uden Tvivl fra den mørke Middelalders Barbarie. Idetmindste har den ikke fundet Sted enten hos Jöderne og de orientalske Folk i Almindelighed eller hos Grækerne og Romerne. De hebraiske Bogstavers Navne gjorde det ikke allene umuligt for Jöderne at betjene sig af dem til at stave med for Öret, som jeg i min forhen udgivne Afhandling har viist; men ogsaa den Omstændighed, at man i de ældste Tider skrev uden Vocaler eller Punkter, beviser, at der ingen egentlig Staven lod sig tænke hos dem.

At Grækerne heller ikke vidste af at stave, kan vi see af, at der intet Ord forekommer i deres Sprog, som udtrykker dette Begreb. Vel findes Ordet, $\Sigma\upsilon\lambda\lambda\alpha\beta\eta$ (Syllaba) i deres Sprog; og de forstode sig vel ligesaa got paa Stavelser som en Girard, Lancelot, Duclos og Beauzee, der have skrevet saameget om physiske og artificielle, komplexe og inkomplexe Stavelser m. m.; men Staveakten have de alligevel ikke kjendt. Hverken $\sigma\upsilon\lambda\lambda\alpha\mu\beta\alpha\nu\epsilon\iota\nu$ eller $\sigma\upsilon\lambda\lambda\alpha\beta\iota\zeta\epsilon\iota\nu$ betyder at stave. Men dette sidste Ord betyder at samle Stavelser sammen til Ord, hvad Vi i vort Sprog kalde at *lægge sammen* (syllabas connectere).

- i) Jeg taler ikke om andre ej ubetydelige Onder, den slemme Skoletone, som Mange siden ikke kan komme af med, det Hyklerie og Ulydighed, som Staven for sig selv saa let forfører Barnet til; thi dette kan af en klog Lærer forebygges ved at öve flere Börn paa eengang, saaledes som det skeer paa Seminariet paa Blaagaard.

De græske Bogstavers hieroglyfiske lange Navne gjorde dem naturligviis ogsaa aldeles uskikkede til hint Brug.

Hvad endelig Romerne angaaer, da vidste de hellerikke af at stave. I det latinske Sprog forekommer intet Ord, som udtrykker dette Begreb. At vore Grammatiker kalde Stave paa Latin litteras efferre, beviser naturligviis Intet for denne Handlings virkelige Udövelse hos Romerne. Naar Qvintilian tilmed siger: "syllabis nullum compendium est, perdiscendæ omnes; nec ut fit plerumque difficillima qvægve earum differenda: ut in omnibus scribendis deprehendantur: *) saa kan man slutte, at de have lært at læse Stavelser uden at stave dem. Men ligesom Grækerne have Romerne lært Börn at lægge Stavelserne sammen til Ord. Qvintilian siger strax efter: tunc ipsis syllabis verba complecti. Meningen kan ikke være anden, end at naar Barnet har lært at læse ikke blot lette men endog de sværeste Stavelser, saa skal det læse hele Ord.

At denne Syllabermethode, som Romerne naturligviis havde fra Grækerne og disse igjen fra de österlandske Folk, var langt naturligere end den sidenefter opkomne Stavemethode maa efter det, som forhen er anført, falde enhver i Öjnene. Staveakten er ikke allene skadelig men i alle Henseender overflödig. Ikkedestomindre kan jeg ikke bifalde, hvad Qvintilian vil; at man skal syllabere, eller læse Stavelser og syllabizere, eller læse Ord til forskjellige Tider. Undervisningen maae naturligviis blive langt mere underholdende for Börn, naar man lader dem syllabere og syllabizere paa eengang. At læse nonsensikalske Stavelser maa nødvendigviis kjede Börn meget.

B. Gedikes Methode (Analogie).

For ikke længe siden har een af Tydsklands beröimte

*) Inst. Orat 1, 1.

Pædagoger Konsistorialraad *Gedike* i Berlin foreslaaet en ganske anden Methode til at lære at læse efter. *)

Gedike indsaae de af den almindelige Stavemethode flydende Onder, søgte at undgaae dem og gik til et andet Extrem ved at fordre, at Börn skulde lære at læse ikke allene uden at stave men uden engang iforvejen at lære at kjende Bogstaver. Til Beviis paa hans Forslags Tjenlighed anfører G. et Exempel af hans egen Datter, som i sit 6te Aar paa den Maade i en saare kort Tid lærte at læse. *Gedike* vil nemlig, at man blot skal læse Börnene de trykte Ord for og det saa ofte og paa flere forskjellige Steder, at Börnene selv uden endnu at kjende de enkelte Bogstaver skulde kjende Ordene igjen, hvor de see dem. Efterhaanden som de saaledes lære at kjende flere enkelte Ord, gjør man dem opmærksomme paa de enkelte Bogstaver; og omsider skal Barnet af sig selv kunne læse nye Ord eller Kombinationer af Bogstaver, formedelst en mørk Følelse af Analogie eller Liighed mellem de Ord, det i Forvejen kjen- der og de nye, det nu først seer. *Gedike* exciperer imod al Sammenligning mellem hans foreslagne Methode, og Maaden hvorledes Sineseren lærer sin Skrift, nemlig fordi de sinesiske Karakterer ere saa mange men Bogstaverne kun saa faae. Hvor paradox dette Forslag end ved første Øjekast forekommer, saa er det dog ikke ganske umuligt; men det er uanvende- paa ethvert Barn. Jeg har forsøgt at lære mine to ældste Sønner at læse paa den Maade. Med den ene gleeed det temmeligt, med den anden vilde det derimod slet ikke gaae. Jeg begreb og snart, at Aarsagen dertil var, at den ene havde en stærk Hukommelse og levende Indbildningskraft, som den an-

*) *Kinderbuch zur ersten Uebung im Lesen ohne ABC und Buchstabiren*
Berlin 1791.

den manglede. Da denne Methode tilmed foruden at være uanvendelig paa alle Börn ikke giver den læsende Sikkerhed nok i at læse rigtigt, men tvertimod lader det flygtige Barn let gjette altformeget: saa undrer det mig ikke, at den ingen Lykke har gjort i Tydskland eller engang er indført i nogen Skole nogenstæds, som man dog maatte formode formedelst dens tænkende Forfatters Stilling og Celebritet. Det er ellers mærkeligt, at Gedike kalder hans Methode den *analytiske*, uagtet den ret betragtet er mere syntetisk end den almindelige Stavemethode. At *analyser* Ord, som kunne høres og læses, maa dog vel være at opløse dem i deres Stavelser og enkelte Bogstaver. Det er og uden Tvivl en stor Fejl ved Gedikes Methode, at Börnene slet ikke gjøres opmærksomme paa Lydene og Lydenes mindste Forandringer, som betegnes ved Vokalerne og ved deres Forbindelse med disse eller hine Konsonanter. I Sammenligning med Stavemethoden burde Gedikes Methode hedde den *analogiske* og ikke den *analytiske*.

C. Oliviers *analytiske Methode*.

Med dette Aarhundredes Begyndelse synes en ny Epoke at ville træde ind for Læsekunstens Historie. Der er opstaaet en Pædagog, som i Gjerningen har viist, han forstaaer den Kunst at lære Börn, smaae Börn paa 4 Aar at læse og læse tilgavns. Det er Prof. Olivier, jeg taler om. Denne Mand har i en Tid af 3 Maaneder ved 3 a 4 Timers daglig Underviisning bragt flere Börn til med temmelig Færdighed at læse ikke allene Tysk, deres Modersmaal, men ogsaa at læse Fransk og tillige at forstaae en Deel af dette Sprog, foruden at regne meget, samt ogsaa at skrive noget. Det er ikke Avispralerie, men bekræftet med de paalideligste Vidnesbyrd af de berömteste Pædagoger, Filo-

sofer og Filologer i Halle, en Niemejer, Eberhard, Wolf; Vatter, Maas, Jakob o. fl.

Uagtet jeg ingenlunde kan bifalde, at Börn i saa tidlig en Alder lære at læse, eftersom de af Mangel paa Begreber dog ikke kunde drage nogen Nytte af denne Kunst; og uagtet jeg meget ønskede, at man dog engang vilde begynde med at lære Börn adskillige andre Ting, inden man lod dem lære at læse, af Aarsag nemlig, at Börn lære baade lettere, saavel som rigtigere og bedre alt, hvad de lære, ved andres mundtlige Underviisning, end hvad de lære ved Hjælp af Böger *m*): saa fortjener en Methode, hvorved saa meget kan udrettes, alligevel enhver Menneskevens Opmærksomhed, især da det tillige ligger klart for Dagen, at Börnene, deres store Fremgang uagtet, ingenlunde bleve anstrængede over deres Kræfter, men stødse med Lyst og Begjerlighed søgte Skolen og deres Lærer, uden Tvivl fordi de følte Fornøjelse over den hastige Fremgang, de gjorde. Hvis og en Deel af Börnenes hældige Fremgang maa tilskrives denne Lærers overmaade sjeldne Underviisningsgaver (som nogle af de fornævnte Attester synes at sigte til), saa er jeg ikkedestomindre overbevist om, at Ingen med nok saa stort Lærertalent vilde enten ved Stavemethoden eller efter Gedikes Methode være istand til at bringe lige mange Börn halv saa vidt i dobbelt saa lang Tid.

Og hvori bestaaer da hans Methode? Af to smaa Skrifter, Olivier har udgivet nemlig: *Die Kunst lesen und recht schreiben zu lehren auf ihr einzig wahres höchst einfaches und*

m) Dersom mine mange Forretninger vilde tillade det: havde jeg Lyst at skrive en Encyklopedie, der skulde indeholde Alt, hvad Börn mundtlig burde læres, inden de bleve lærte at læse.

untrügliches Grundprincip zurückgeführt. Eine glückliche in jeder Sprache anwendbare Entdeckung und Erfindung. 1 Band Delsau 1801. og *Ueber den Karakter und Werth guter natürlicher Unterrichtsmethoden.* Leipzig 1802. sees, at hans Methode hverken er meer eller mindre, end hvad Gedikes skulde været, nemlig ægte analytisk. Gedike forsömte at analysere og at lære Börnene at analysere, men Olivier udöver det paa den fuldkomneste Maade. Han siger selv: han vejleder Börnene til at oplöse enkelte Ord og hele Sætninger efter Gehöret, som er at ansee for det Karakteristiske og den egentlige Bogstaveren ved hans Methode; og först derefter förer han Börnene til at lære at kjende Bogstaver. Bogstaverne saavel som Sprogets hele Tablatur lærer han Börnene ved Hjelp af Tabeller og det paa 14 Dage. Derpaa gaaer han over til umiddelbar Læsen i Böger; og naar de saa standse i Bogen, förer han dem tilbage til at see efter i Tabellerne. n)

Hvad det angaaer at lade Börn stave udenad efter Gehöret, inden de endnu kjende Bogstaver: da har jeg ogsaa hidtil baaret mig saaledes ad med mine Börn og allerede for

- n) "Anleitung zum Zergliedern oder Zusammensetzen einzelner Wörter und am Ende ganzer Sätze nach dem Gehör, eine Anleitung, die als *karakteristische Eigenthümlichkeit* meiner Methode eine vorzügliche Aufmerksamkeit verdient." — — — "Auch kann dies Zusammensetzen und Zergliedern nach dem Gehör als das eigentliche Buchstabiren meiner Methode betrachtet werden." — — — "Nun erst führte ich sie zur Buchstabenkenntniß vermittelt meiner beiden dazu, nach einen ebenfals ganz neuen und gewis eben so zweckmäßigen als einfachen Princip, eingerichteten Bildertafeln. Mit Hülfe derselben lernten diese Kinder in weniger als 14 Tagen die ganze Tablatur der Sprache kennen u. s. w." S. Ueber den Karakter und Werth etc. S. 41. 42. 43.

sex Aar anbefalet det. o) Ikkedestomindre har jeg ved Erfaring bemærket, at og Börn letteligen derved forvildes, især fordi man ej stedse kan erindre at benævne Konsonanterne med et saa let og blöt E (Schva), som man i saa Fald maae, og som Olivier, efter hvad Hr. *Ström* har fortalt mig, ogsaa virkelig gör. p) Jeg er desaarsag bleven kjed deraf og gör det ikke mere. Jeg troer tilmed af psykologiske Grunde at kunne bevise, det er rigtigst at lade Börn först lære at kjende Bogstavernes Figurer, eller rettere, paa een og samme Tid lære at kjende Bogstavernes Navne, Figurer og Lyde. Jeg har og med Fornøjelse fundet, at Quintilian ogsaa vil, at Börn skal lære at kjende Bogstavernes Figurer med det samme, de först höre dem nævne. q)

At lære Börn at kjende Bogstaver og Sprogets Tablatur efter Tabeller anseer jeg ikke allene for overflödigt men endog for mindre tjenligt end hvad jeg ret strax skal foreslaae. Iövrigt maae jeg tilstaae, jeg ikke fuldkommen kan bedömmе Oliviers Methode, saalänge han endnu ikke har meddeelt den lærde Verden det store Grundprincip, hvorpaa al Læsen efter hans Mening beroer, og som han paa alle Sider i hans tvende

o) S. min 1797 udgivne Læsebog Fortale S. XX-XXI.

p) Een af mine Söner, som jeg spurgte, hvad b, a, d, sagde? svarede bestandig: b, a, d siger bade. först ved at skrive ham saavel bad, som bade for, begreb han, at b, a, d skulde læses bad.

q) "Neque enim illud mihi saltem placet, siger han, quod fieri in plurimis video, ut litterarum nomina et contextum prius quam formam parvuli discant. Obstat hoc agnitioni earum non intendentibus mox animus ad ipsos ductus, dum antecedentem memoriam sequuntur. Quapropter optime sicut hominum pariter et habitus et nomina edocebuntur. Quint. J. O. I, 1.

udgivne Skrifter taler om, som om een af de vigtigste og lykkeligste Opdagelser, der i mange Tider er gjort.

Om *Pestalozzis* Methode at lære Børn at læse vil jeg ikke tale, da samme vistnok ikke kan sættes i Ligning med Oliviers. At sige det spæde Barn i Vuggen, der ej endnu kan tale et Ord, ba ba ba, da da da, ma ma ma o. s. v. for og, naar det saa siden faaer lært at tale, da at öve det i at stave nonsikalske Stavelser som bab dab o. s. v., som P. vil, kan neppe nogen Pædagog billige. r)

III. Hvorledes skal man helst gaae tilverks, naar man vil lære Børn at læse?

Efter hvad jeg forhen har sagt, fordres til at kunne læse: 1) at kjende Bogstavernes Figurer, 2) at kunne angive de Lyde og Lyddele, som betegnes ved dem, 3) at kjende Stavelser, og 4) at kunne angive de til samme svarende sammensatte Lyde, samt 5) at kunne oplöse ethvert skrevet Ord i sine Stavelser for derefter at kunne angive de til samme svarende artikulerede Lyde.

Enhver af disse Dele maae den vide, som skal kunne læse. Men ingen af dem er heller vanskelig at lære. Saare let lærer jeg Børn at kjende Bogstavernes Figurer og bruger dertil slet ingen Kunstlerier. Jeg giver Børnene ingen Elfenbeensfigurer at lege med, som Romerne gjorde; jeg giver dem

r) S. Wie Gertrud ihre Kinder lehrt S. 170—176. Men saa lidet som jeg kan bifalde Pestalozzis Methode at lære Børn at læse, saa meget got lover jeg mig af hans Anschauungskunst, som jeg med Begjærighed seer imöde.

heller ingen Billeder, som saa mange nu omstunder pleje. s) Jeg giver dem ingen Bogstaver af Sukker eller Kage at spise, som Basedov underligt nok foreslog, eller kolörte löse Bogstaver, som Börnene selv kan sætte sammen, efter Hundeikers, Salzmanns og fleres Forslag; men jeg skriver Börnene Bogstaverne for med Kridt og lader dem skrive ethvert især efter saa got, som de kan, ligeledes med Kridt. t) Jeg bruger Kridt og skriver paa en Tavle, ikke allene fordi Bogstavet saa falder desto tydeligere i Öjnene, men og fordi Börnene desto bedre kan see, hvorledes Bogstavet bliver til og hvorledes jeg bærer mig ad medat skrive, en Omstændighed, man aldrig burde forsömmen, naar man lærer Börn at skrive. At Kridt ogsaa er beqvemmere for et Barn at holde mellem Fingrene og skrive efter med end enten Pen eller Griffel, er begribeligt nok. Ved Griffel eller Blyant kan Barnet og lettere komme i Vane medat trykke og faae en tung Haand. For Sundhedens og Oprömthedens Skyld lader jeg Barnet og hellere staae, medens det skriver, end sidde.

- s) Saa fornuftigt som det er at bibringe Börn mange Kundskaber ved Hjælp af Billeder og Kobberstykker: saa urimeligt er det at sætte disse i Abeceter. Naturligviis see Börnene mere efter Billederne end efter Bogstaverne, og hindres just derfor ved dem i at lære at læse.
- t) Skulde et Barn slet ikke være istand til at male mit foreskrevne Bogstav efter: saa lader jeg det i Begyndelsen følge det eller skrive oven paa det, som Tegnemesterne giöre. Ogsaa Romerne lode Börn, der skulde lære at skrive, af Begyndelsen følge Bogstaver som vare dybt indskaarne i Tavler, som Qvintilian beretter J. O. I, 1. Vilde man og öve Börnene en Times Tid eller to iforvejen medat skrive lige og krumme Streger mellem Linier: ville de saa og desto lettere og bedre kunde skrive Bogstaverne efter.

At Börn vedat skrive Bogstaverne efter saa got som de kan allersnarest lære at kjende dem, har jeg ikke allene ved Erfaring befundet, men kan og a priori begribe, da Barnet nemlig, idet det vil male dem efter, maa indprente sig deres Figurer og Billeder langt mere levende og stærkere, end naar det blot seer paa dem forat lære at kjende dem. Denne Handling, som ved første Öjekast synes at være en Omvej, er derfor en virkelig Gjenvej tilat kjende Bogstaver; og den Tid, som Börnene ellers bruge forat lære at kjende Bogstaver, er paa denne Maade ganske sparet.

Ordenen, i hvilken man lærer Börnene at skrive og kjende de enkelte Bogstaver, er intet mindre end ligegyldig. Den alfabetiske Orden, i hvilken man lader Börnene sædvanligen lære at kjende dem, er meget skadelig. Ikke fra Begyndelsen af at vide Forskjellen mellem Vokaler og Konsonanter i Hensigt til deres ganske forskellige Lyd, kan ikke andet end forvirre Börnene, naar de skal lære at læse. Saalænge Barnet ikke kjender Forskjellen mellem Vokaler og Konsonanter, kan det aldeles ikke gjøre sig noget rigtigt Begreb om Stavelser. Her möder altsaa det Spørgsmaal: Hvilke enten Vokaler eller Konsonanter skal Barnet først lære at kjende?

Naar man lærer at læse Hebraisk, lærer man gjerne først at kjende Konsonanterne, de egentlige Bogstaver, og derefter Vokalerne eller Punkterne. Men Aarsagen dertil er vel, at det hebraiske Sprog kan læses uden Punkter, og disse som en sildigere Opfindelse spille i Skriften en mindre vigtig Rolle. Men da Vokalerne efter Skrifts egentlige Natur ere de Bogstaver, hvorved virkelige Lydde betegnes: saa ere de naturligviis de vigtigste, og bör læres først. De ere og for Börn lettest at lære at kjende i Hensigt til Lyden, da en heel enkelt Lyd

ved dem betegnes. Tilat bemærke de Bröklyddele, som betegnes ved Konsonanterne, fordres allerede mere Gehör og Begreb om Stavelser. Konsonanternes Lyd kan ikke udtrykkes eller bemærkes uden i Forbindelse med Vokalerne, altsaa ikkun i Stavelser.

Ordenen, i hvilken man lærer Börnene at skrive og kjende de enkelte Vokaler, er derimod temmelig ligegyldig. For Liigheids Skyld i Hensigt til nogles enten Figurer eller Lydde bruger jeg imidlertid følgende Orden:

o ö a aa *u*) æ e i u y

Har et Barn lært at male alle Vokalerne efter (hvilket det skjönt nok saa lille let lærer i et Par Timer) saa gaaer jeg over til at lære det Konsonanterne. Men förend jeg skriver det nogen eneste af dem for: siger jeg det, at jeg nu skal lære det nogle ganske andre forunderlige Bogstaver, der ikke kunne udtales saaledes som de, det allerede har lært, der kaldes Vokaler eller selvlydende (rettere selvstændig Lyd betegnende) Bogstaver. De kunne kun udtales eller læses, naar de staae ved höjre eller venstre Side af Vokalerne; og dette er Aarsagen, hvorfor de og kaldes Konsonanter eller blot medlydende Bogstaver. Til Exempel skriver jeg strax et b og et d for paa Tavlen uden at nævne disse Bogstaver og siger: det er et Par Konsonanter, der ej kan udtales, för der kommer en Vokal til dem. Jeg skriver derpaa et i paa venstre Side af b og siger, at Lyden i er forandret til Lyden bi. Jeg skriver et e ved höjre Side af b, og siger Lyden e er forandret til Ly-

u) Istædetfor to Aer skriver jeg heller a med en Streg over. Naar Barnet siden skal bruge Bogen, siger jeg det, at to Aer staae istædetfor a med en Streg over.

den eb. Jeg sm'tter et ö efter d og siger Lyden ö er nu forandret til Lyden dö. Jeg siger min Discipel fremdeles, at en Vokal i slig Forbindelse med een eller flere Konsonanter paa een eller begge Sider af den kaldes en Stavelse; og at alle Ord bestaae af een eller flere Stavelser. Jeg nævner ham derpaa flere Ord, som han ved Hjælp af sine Vokaler og disse to Konsonanter kan skrive efter, saasom bade, bede, bide, byde, böd, bad, bid, bed, döbe, daab, o. s. v. Idet jeg nævner de Tostavelsesord for ham, pauserer jeg mellem hver Stavelse, at han *kan höre*, der ere to Stavelser; og idet jeg derpaa skriver ham dem for paa Tavlen, gör jeg lidt Skillerum mellem Stavelserne, at han ligeledes *kan see*, om det skrevne Ord bestaaer af een eller to Stavelser. Man behöver kun et Par Gange at gjøre Börn opmærksomme herpaa og de vil sikkert gjøre sig et meget klart Begreb om baade Stavelser og Ord, Monosyllaber og Polysyllaber. Naar man prononcerer langsomt kan de höre, hvor mange Stavelser ethvert Ord bestaaer af, og naar man skriver med Plads mellem hver Stavelse, kan de see det og tælle sig dertil.

Paa samme Tid, som jeg lærer Barnet at kjende eller rettere at skrive enhver Konsonant efter, gör jeg det tillige opmærksom paa sammes Lyddeel eller bedre den Forandring, som ved samme bevirkes i Vokalerne ved at nævne et Par Stavelser for det, hvori Konsonanten kan höres enten foran eller bagved Vokalen. v)

- v) Saaledes siger jeg min Discipel, at det kan erfare og lære at kjende Lyden af b i hver af de to Stavelser, som Navnet *Ebbe* bestaaer af, at nemlig beet höres i den förste Stavelse efter Eet, og i den anden Stavelse foran Eet; at Lyden af d kan höres baade foran og bagefter Vokalen ö i Ordet: dö. S. *Immanuel's Abecet* strax i Begyndelsen.

Idet jeg lærer min Discipel at kjende Konsonantens Figur og Lyd eller Virkning paa Vokalerne kan jeg naturligviis ikke let undgaae at nævne dens Navn. Ja enhver Konsonant bör og have et Navn, paadetat man kan tale om den *x*). For imidlertid at hindre, at man ikke skal betjene sig af Konsonanternes hidtil hafte korte Navne, be de ef o. s. v. giver jeg dem heller deres ældste hebraiske eller græske Navne. Skulde jeg imidlertid ikke altid kunne erindre at betjene mig af disse Navne, fordi jeg fra min Barndom af er vant til at sige be, de, o. s. v., og derved forvilde min Discipel; eller min Discipel i Forvejen har hört og vil betjene sig af disse korte Navne: saa skriver jeg ham igjen de to Konsonanter b og d for paa Tavlen ved Siden af hinanden, og spørger ham, hvad der staaer? svarer han: der staaer be de: saa siger jeg: Nej! og siger, der staaer kun to Konsonanter, som ikke kunde sige nogen Ting, da de ingen heel Lyd betegne; men at den ene i daglig Tale kaldes be, skjönt dens rette Navn er Beth (et Huus), og den anden kaldes de, skjönt dens egentlige Navn er Daleth eller Dör. Jeg skriver derpaa Stavelserne, be og de ved Siden af hinanden, og lader Barnet sige mig, hvad der nu staaer? Nævner det nu hver Stavelse for sig saaledes: be, de, saa siger jeg ham: han skal sige begge Stavelserne ud umiddelbar efter hinanden, da det er et Ord, der bestaaer af to Stavelser. Naar han saa siger bede: saa gör jeg ham, som in parenthesi, opmærksom paa, hvad det er at bede f. Ex. een om Noget eller bede i en Kro; og haaber saa at bringe ham ud af sin Vildfarelse.

x) Vokalerne giver jeg derimod intet Navn. Den Lyd, som de tilkjendegive, kan tjene dem istedenfor Navn.

Ordenen, hvori jeg lærer Børnene at kjende Konsonanterne er følgende:

b, p, v, f, d, t, h, j, l, m, n, g, k, (c, q.) r, s,
(c,) x (z)

Aarsagen, hvorfor jeg vælger denne Orden, er, fordi Barnet saa desto lettere kan bemærke og skille imellem den lignende Lyd, som ved adskillige af disse Bogstaver betegnes.

Da Barnet ikraft af dets Virksomheds Drift gjerne vil male de skrevne Bogstaver efter: saa lærer det paa denne Maade uden næsten selv at mærke det, saare hastigt at kjende alle Bogstaverne paa den behageligste Maade; og det tjener til Afvexling ved dets Ardejde, at det ved enhver Konsonant især gjøres opmærksom paa den Lyd, som formedelst samme skal frembringes. I en Bog er det derimod vistnok et saare kjedsommeligt Arbejde at lære Børn at kjende Bogstaver. Man kan sige dem Bogstavernes Navne femten Gange for, uden at de ere istand til at erindre dem, naar de see dem paa en anden Side i Bogen eller i Forbindelse med andre Bogstaver. Ofte maa man erindre dem om een eller anden Omstændighed ved dette eller hiint Bogstav, inden de ere istand til at erindre sig Bogstavets Navn. Saaledes erindrer jeg et lille vittigt Barn, som i lang Tid ikke kunde skille e og i fra hinanden eller kjende dem hver for sig. Man maatte altid først sige om Eet, at det var det med det lille Öje og om Iet, at det var det med Prikken over, inden det var istand til at erindre sig dem.

Efter min Methode derimod finder sligt ikke Stæd. Barnet lærer ikke allene hastigt at kjende ethvert Bogstav, og kunne skille det fra alle andre; men det lærer tillige, hvad man hidtil aldeles har forsömt, at kjende enhver Konsonants Lyd, hvad enten den staaer for eller bagefter en Vokal, og lægger

derved den ene rigtige Grundvold til strax hastigt og let at kunne læse.

For imidlertid at forsikkre mig om, at min Discipel ogsaa veed alt dette: saa anstiller jeg en lille Examen med ham. Jeg skriver nemlig alle Bogstaverne paany op paa Tavlen, Vokaler og Konsonanter i Flæng imellem hinanden eller i den forvirrede alfabetiske Orden, og spørger saa snart om dette, snart om hiint Bogstav? om det er en Vokal eller Konsonant? og hvad dette vil sige? samt naar det omspurgte Bogstav er en Konsonant, hvorledes man da kan erfare dens Lyd? Jeg nævner ganske nye Stavelser og Ord for mine Disciple og lader dem efter Öret sige mig, om den omspurgte Konsonant deri forekommer, og hvis den ej er deri, hvilke Konsonanter der da maa bruges til at betegne de hörte Ords eller Stavelers Lyd med?

Har mine Disciple den fornödne Færdighed heri, og som sagt veed, hvad Ord og Stavelser ere: saa vil de og strax kunne begynde at læse. Ikkedestomindre tager jeg endnu ikke fat paa nogen Bog, men över dem först i at skrive og æse Ord paa Tavlen. Ogsaa iler jeg her ikke, men giver mine Disciple af Begyndelsen meget lette Ord og ikkun lidt efter idt gaaer over til de tungere og allersværeste. *y)* Paa den Maade bliver Intet tungt for Barnet; og det lærer at læse uden enten at anstrænges over Ævne eller at kjedes i nogen Henseende. Men her möder naturligviis det Spörghmaal: *hvilke Ord ere lette og hvilke ere vanskelige at læse?*

y) Incredibile est, siger Qvintilian, quantum moræ lectioni festinatione adjiciatur, Inst. o. I, 1.

Det undrer mig overmaade meget, at Ingen af de nyere Pædagoger har lagt Mærke til den store Forskjel, der er mellem Ord og Ord, hvad deres Lethed eller Vanskelighed at læse angaaer. Aarsagen hertil er vel, at de selv have lært at læse i en saa tidlig Alder, at de ej kan erindre sig, hvad der var dem enten tungt eller let at læse. z) Heller ikke have Pædagogerne filosoferet nok over Sprog i Almindelighed til a priori at indsee det. Det synes ikke destomindre ligesom at maatte springe Enhver i Öjnene, som har lært flere forskellige Sprog, eller som allene har lært at læse Hebraisk. Ja uden at kunne noget andet enten levende eller dött Sprog skulde jeg troe, en tænkende Pædagog maatte umiddelbar erfare det, naar han blot gav sig af med at lære Börn at læse; men dette gjöre Pædagogerne som oftest ikke. De ansee det enten under deres Værdighed eller have ikke Taalmodighed nok dertil; a) og ville heller skrive Regler for Skoleholderne end selv udöve Kunsten og lade Gjerningen prise Mesteren. *Aristoteles*, den gode gamle Aristoteles, lærte dog i egen Person K. Filips Sön, Alexander at læse; og *Quintilian*, som fortæller

z) Og jeg lærte saa tidlig at læse, at jeg ikke kan erindre, hvor eller af hvem jeg lærte det. Det eneste, som jeg af den Periode i saa Henseende mindes, er, at jeg fik en lille Evangeliumbog med smaae Træsnit i, som jeg syntes vel om. Den var indbunden i Læderbind og forsynet med Baand til at binde den sammen med. Men jeg kunde nok allerede læse, da jeg fik den.

a) *Salzman* gör den aabenhjertige Tilstaaelse om sig selv, at han, ihvor gjerne han end sysselsatte sig med de mindste Börn, endnu aldrig (iheldt 17 Aar) havde Taalmodighed nok til at give sig af med denne Undervisning. S. Fortalen til Konrad Kiefers eller Peder Jensens ABC og Læsebog.

dette, følger den saare rigtige Bemærkning til, at man tilat lægge de første Fundamenter hos Børn burde have de fuldkomneste Læremestere. *b)*

Men uagtet Ingen har lært os, hvad Ord der enten ere lette eller vanskelige at læse: saa har dog een af de nyere Pædagoger fölet Nödvendigheden iat begynde med de lettere; men da han ikke vidste eller indsaae, hvad der var let og hvad der var vanskeligt for Børn at læse: saa gjorde han et saare ulykkeligt Forslag. Ikkedestomindre fandt han dermed temmelig almindeligt Bifald baade i Tyskland og hos Os. Det er den ligesaa vittige som beskedne *Jo. Pet. Hundeiker*, jeg taler om. Efterat denne Mand havde anstillet Forsög med

b) An Philippus, Macedonum Rex Alexandro, filio suo prima litterarum elementa tradi ab Aristotele, summo ejus ætatis Philosopho voluisset, aut ille suscepisset hoc officium, si non *studiorum initia a perfectissimo quoque tractari pertinere ad summum credidisset?* Inst. O. I, 1.

Uagtet det synes, som man nu mere end tilforn indseer Opdragelsens og Oplysningens Vigtighed: saa overlader man dog endnu den første Underviisning til Personer af Almuen, eller forulykkede Studerende. Hvorfor ikke overdrage Præsterne paa Landet, som de mere kultiverede, et saa höjt og værdigt Arbejde, og gjöre Degne og Skoleholdere til deres Assistenten, der skulde gaae dem til Haande i deres andre mange Forretninger med at skrive Mandtaller o. s. v.

Jeg maa ved denne Lejlighed fortælle en artig Anekdote. Min Fader skulde engang paa Embeds Vegne examinere en Person, som skulde være Skoleholder. Da det nu var min Fader mere om at gjöre at prøve Mandens Forstand end höre, om han got kunde ramse op af den da brugelige Lærebog: saa spurgte han ham blant andet: *Hvad er det, der staaer i den anden Artikel, Pontio Pilato (piint under P. P.)?* hvorpaa Manden efter nogen Betænkning svarede: *Det er Latin Faer! det forstaaer jeg mig ikke paa.*

beröimte Mænds Forslag til at lære Börn at læse, foreslog han selv, at man skulde lade Börn begynde med at læse lutter Eenstavelsesord. c) Saa sindrig som denne Idee ved første Öjekast synes at være; saa lidet holder den dog Pröve. Ikke allene Erfaring har overbeviist mig om dens Urigtighed, men jeg kan ogsaa a priori begribe, den maae være falsk. Det er nemlig ikke de flere Stavelser, der gjöre et Ord vanskeligere at læse; men det er Stavelsernes forskjellige Beskaffenhed, der gjør, at et Ord er let og et andet er svært saavel at læse, som at udtale. Vokalerne ere, just fordi de ere Vokaler, eller selvstændig Lyd betegnende Bogstaver, lette at læse, naar de staae allene hver for sig. Dernæst er enhver Stavelse let at læse, naar dens Vokal (thi enhver Stavelse maae have een) ikkun har een Konsonant ved Siden af sig, hvad enten denne staaer for eller bag ved den. Et Barn og enhver, som lærer at læse, kan naturligviis lettere læse ö end öl, fremdeles lettere laa end laag. Kaal læser Barnet lettere end skaal, og skaal langt lettere end Skraal eller Skrald. Et Barn maae lettere kunne læse et Ord, der bestaaer af 3, 4, ja 5 lette Stavelser end et Ord af een Stavelse, naar denne er vanskelig at læse, d. e. naar Vokalen i samme er omgivet med sex eller flere Konsonanter, der modificere dens Lyd. Saaledes maae jo Lyden af Vokalen o

- c) S. Privatfibel Braunsweig 1791. Det undrer mig meget, at man paa en Tid, da man oversætter saa mange Ubetydeligheder, der udkomme i Tydskland, ikke og har oversat dette Skrift. Vore Forlæggere ere nok blevne bange for de flere röde Bogstaver og Ord, som hist og her efter Forfatterens Plan forekomme i Bogen, der naturligviis maae gjöre Trykningen dyrere. Men man har derimod oversat den efter Hundekers Idee bearbejdede, mindre interessante Konrad Kiefers ABC af Salzmann.

i Ordet Skjold modificeres ved fem Konsonanter. Lyden Skjold er fem Gange saa meget sammensat som Lyden O, og det ikke blot for Öret men ligeledes for Öjet, naar Ordet skal læses. Dersom Nogen, der indtagen af den Hundeikerske Idee endnu maatte have nogen Tvivl tilbage om Rigtigheden i min Paa-stand, vil behage at gjøre Forsög med Börn, der begynde at læse, og forelægge dem Monosyllaber som Brand, Skavl, Skrald, Skjold, Dværg, Troid, Trævl, Strand, paa den ene Side, og Fleerstavelser, som Gave, Kage, Abelone, Leonore, Polydore o. s. v. paa den anden Side; og lade Börnene forsöge at stave eller læse hvert for sig: skal han faae Troen i Hænderne. Ved polysyllabiske Ord kan man tilmed komme Barnets Öje til Hjælp ved at skille Stavelserne ad, hvilket ikke kan finde Stæd ved monosyllabiske. Ligesom smaae Börn, der ej endnu kan tale tilgavn, sædvanligviis forandre Ordene ved ikke at prononcere alle Konsonanter, som udfordres til sammes rigtige Udtale: *d*) saa forvolde de flere Konsonanter i skrevne Ord eller Stavelser de voxne Börn ogsaa den störste Vanskelighed. Jeg troer derfor at torde paa- staae, at det italienske Sprog, dets meget lange, mangestavel- ses Adverbier og Diminutiver uagtet, er lettere baade at tale og at læse end noget andet europæisk Sprog *e*)

d) Börn sige gjerne Bö for Bröd, Gas for Glas o. s. v.

e) Paa Grund af det Anførte troer jeg, at naar man lærer Dövstumme ikke allene at skrive men ogsaa at tale, (som er Tilfældet ved Institu- terne i Tyskland, og som uden Tvivl ogsaa er höjst vigtigt for disse ulykkelige Menneskers Kultur): burde man bibringe dem det italienske Sprog fremfor noget andet, fordi det er saa let at prononcere. Det maa unægtelig være langt vanskeligere for disse Mennesker at pro- nouncere Tysk, eftersom flere af deres Talredskaber paa een Gang maae

Da altsaa Ordenes Lethed eller Vanskelighed baade at prononcere og at læse ikke beroer enten paa deres Korthed eller Længde, paa deres flere eller færre Stavelser, men tvertimod paa Forholdet mellem Vokalerne og Konsonanterne i de enkelte Stavelser: saa drager jeg deraf følgende Regler i Hensigt til lette og vanskelige Ord.

- 1) Alle Ord ere saare lette at læse, i hvis enkelte Stavelser der ikke er meer end een Konsonant for eller bag ved Vokalen eller dog ikkun een for og een bag efter den. Da det allerstørste Antal Ord i vort Sprog ere af dette Slags, saa kan Vi med Føje paastaae, at det hører til de Sprog, som idetlede ere lette at udtale og læse. f) Naar man skiller Stavelserne af dette Slags Ord fra hinanden, kan de ikke gjøre Börn nogen Vanskelighed, forudsat at de i Exempler kan angive enhver Konsonants Lyd.

sættes i Bevægelse formedelst de mangfoldige Konsonanter, der ideligen forekomme i dette Sprog. Jeg erindrer mig engang at have hørt et dövstumt Fruentimmer at tale Tysk, og at jeg var færdig at blive bange for de heftige Bevægelser, hun ved Udtalen gjorde; og dog var hendes Pronunciation intet mindre end reen eller god. Derimod hørte jeg engang i Rom en Papegøje, der saa tydelig prononcerte: papa gallo ora pro noi! ora pro noi! at da jeg ikke strax saae den, kunde jeg længe ikke faae det i mit Hoved, at det var en Fugl og ikke et Menneske, som taledede. Lære Dövstumme blot at skrive og forstaae Skrift uden at tale (saaledes som skeer i Institutet i Paris) kommer den lettere eller vanskeligere Pronunciation ikke i Betragtning. Skriften, de lære, er da mere at ansee som Hieroglyfer end som artikuleret Lyds Betegnelse.

- f) De allerletteste Ord ere de, der bestaae af blotte Vokaler f. E. Aa, Ö i vort Sprog. Polysyllaber af blotte Vokaler findes i det græske, latinske og italienske Sprog.

- 2) Ikke saa lette ere derimod Ord, i hvis Stavelser der findes to Konsonanter samlede enten for eller bag, eller baade for og bag Vokalen. Saadanne ere stave, Glæde, blive, Ord, alt, Storm, Blæst o. fl.
- 3) De vanskeligste Ord at læse ere de, i hvis Stavelser der findes 3 eller 4 Konsonanter enten for eller efter, eller baade for og efter Vokalen. Af dette Slags Ord gives vel ikke nær saa mange i vort Sprog som i det tydske; ikkedestomindre findes dog adskillige saadanne Monosyllaber, saasom Hengst, længst, Skrald, Skrömt, Skjold, sledsk, Splint, Sprængt, Strand, Struds o. f.

Naar jeg altsaa begynder at lære mine Disciple at læse, gaaer jeg frem paa følgende Maade. Jeg prononcerer först de lette Ord for dem, lader dem sige mig, hvor mange Stavelser ethvert Ord bestaaer af, og hvad Bogstaver der fordres til enhver Stavelse. Derefter lader jeg dem skrive Ordene op paa Tavlen efter Angivelsen af de fornödne Bogstaver og lader dem gjöre Skillerum mellem hver Stavelse, hvorpaa de maae læse Ordene ved paa eengang at pege paa de enkelte Stavelser og angive de dertil svarende Lyde.

Har jeg övet mine Disciple at læse lette Ord, gaaer jeg over til de mindre lette eller vanskelige. Kan mine Disciple ikke strax sige mig f. E. hvilke Bogstaver, der behöves til at skrive Blæst: saa prononcerer jeg Belæste med lette Eer ved B og t for dem. Dikterer man mig saa og at skrive disse Hjelpe-Eer: saa skriver jeg Ordet i 3 Stavelser, og prononcerer hver Stavelse for sig, at de kan höre, det ikke er det forlangte Ord Blæst, men me et m re et trestavelses Ord belæste som staaer skrevet. Je sletter saa Eerne ud og lader de övrige Bogstaver staae, hvorpaa man vil kunne læse Ordet.

Har jeg saa övet dem noget i deslige vanskelige Ord, gaaer jeg over til de vanskeligste, i hvis Stavelser der forekomme mere end to Konsonanter for eller efter eller baade for og efter Vokalen. Ved nogen Övelse at læse de foregaaende tunge Ord kan disse naturligviis ikke foraarsage stor Möje. Naar min Discipel efter Gehöret kan angive, hvad Bogstaver der fordres til Stand, og kan læse dette skrevne Ord: saa vil han og let kunne nævne og skrive de til Ordet Strand hörende Bogstaver og derefter læse samme. Overalt er det langt fra ikke saa vanskeligt for Börn at angive, hvad Bogstaver der fordres til de tungere Stavelser, som man skulde troe. Ogsaa kan man saavel derved som ved Ordenes Læsen, naar de ere skrevne paa Tavlen, hjælpe Börnene, saa ofte de maatte tage Fejl.

Men jeg har endnu Intet talt om den Operation, som enhver Læsende maa foretage, nemlig at oplöse i Tankerne skrevne polysyllabiske Ord i deres Stavelser, for derefter at udtale dem. Men denne Operation er saa saare let, at naar Börn först have lært at læse vanskelige Monosyllaber, saa behöve de dertil næsten ingen Anviisning. Har min Discipel först læst endeel lette Ord, der ere polysyllabiske, med adskilte Stavelser: saa vil han ogsaa let kunne læse dem med uadskilte. Naar han tilmed, som för er sagt, angiver Bogstaverne, som han skal skrive Ordene og deres Stavelser med: saa lader jeg ham ikkun af Begyndelsen gjöre Skillerum mellem Stavelserne; men efter nogen Övelse lader jeg ham skrive dem med uadskilte Stavelser. Ere Ordene tilmed lette, d. e. have de flere Vokaler end Konsonanter: saa er det umuligt for ham at tage Fejl. Desuden kan jeg let lære ham at see paa ethvert skrevet Ord, hvormange Stavelser det bestaaer af. Han behöver

nemlig blot at tælle , hvormange Vokaler det indeholder, da det har netop ligesaa mange Stavelser som Vokaler. g)

At finde hvilke Konsonanter, der höre til den foregaaende, og hvilke til den fölgende Vokal i et polysyllabisk Ord, maa den Læsendes eget Öje sige ham, og der kan naturligviis ingen Regler gives derfor, ligesom det ved noksaa lang Staven heller ikke kan læses.

Naar min Discipel har lært at læse de letteste med de tungeste Ord paa Tavlen, saa er det Tid at tage fat paa hans trykte Abecet eller Læsebog. *Immanuel's Abecet* er saaledes indrettet, at Barnet i den allerførste Time strax vil kunne læse flere Sider igjennem iden. Han finder her ikke allene enkelte lette Ord med adskilte Stavelser, som han tildeels iforvejen har skrevet og læst; men han finder endog Ordene trykte med latinske Skrifttyper, saa det nödvendigviis maa gaae fort. Man behöver blot at læse ham for, og han vil uden Möje kunne læse efter. Fra de trykte Skriftbogstaver til Cursiv og Antiqua i det latinske Alfabeth er Overgangen saa let, at jeg haaber, min Discipel knap vil kunne mærke, han kommer af det ene i det andet Alfabeth. Og Overgangen fra latinsk Antiqua til de danske Bogstaver er heller ikke saa vanskelig, at han skulde behöve at lære at kjende disse Bogstaver hver for sig selv. h)

- g) Naar man lærer Börn at læse, bör man ej betjene sig af Diftonger, men bruge j og v istædenfor i og u. Man kan gjerne skrive Maj, Nejer, Augusta ligesaavel som Mai, Nei, Augusta. Romerne brugte i og u af Nödvendighed, da de ingen forskjellige Figurer havde til Jod og Vau.
- h) Pestalozzis, Oliviers og fleres alfabetiske Tabeller over latinske og gotiske store og smaae Bogstaver ere ganske overflödige og ikkun til Sinkelse ved den første Underviisning.

Kan min Discipel nu saaledes læse enkelte Ord ibog: saa kan han og læse hele sammenhængende Perioder; thi disse bestaae af enkelte Ord. Ikkedestomindre bör man derved være forsigtig. Et Barns Forstand er naturligviis ikke moden tilat læse og forstaae hele Perioder, saalænge det endnu ikke er mere end 4 a 5 Aar. Det er i den Henseende ikke engang raadeligt at gaae over tilat læse vidtløftige Meninger, saasnart det med Færdighed kan læse enkelte Ord; men bedre at lade det først læse mere sammensatte Begreber og korte Sætninger, f. Ex. et malet Skab, et muntert Lam, Sneen er frossent Vand o. s. v.

Ogsaa bör Barnet med det samme, det begynder at læse hele Meninger og Perioder, der bestaae af flere enkelte Sætninger, underrettes om Skilletegnene, ,, : , ; , . , ! , ? , " , ( ) , — og deres Virkninger, eller hvorledes der i Hensyn til dem skal læses med fornöden Pauseren for ikke i vidrig Fald at forfejle Meningen.

Her er det, at man fornemmeligen maae læse Börn höjt for og lade dem læse höjt op bagefter. Forsömmes man det: vil Börnene lettigen læse ietvæk saa hastigt, de kan, uden at bekymre sig om Punktum eller Parenthesis, Spørgsmaals eller Udraabstegn; og saaledes gjøre sig enten ingen eller mange vrang og falske Forestillinger ved det, de læse. *i)*

Endnu maa det tillades mig at tilføje et Par Ord om de af denne Methode flydende Fordele. Börnene vinde nemlig derved baade for Sjel og Legeme.

i) Da Voxne og selve Studeerte ofte umulig kan finde Meningen, hvor Skilletegnene mangle: saa bör Börnns første Læsebøger især dermed være nöjagtigen forsynede.

- a) De befries fra den lange skadelige Skolegang i deres spæde Barndom, og fra at sidde mellem en Mængde andre Börn i qvalm, usund Luft baade Sommer og Vinter; og vil i to, tre Maaneder en Time dagligen lære mere end ellers i Skolen ligesaamange Aar 6 Timer om Dagen.
- b) De befries for den skadelige, aandskraftødeliggørende Staven med alle dens slemme Følger, den modbydelige Skoletone m. v.
- c) De vænnes til det, som er ethvert Menneske vigtigt hans hele Liv igjennem, nemlig til nøje og rigtigt at give Agt og bruge sine Sandser. De nødes til at bruge baade Öjne og Indbildningskraft for at kunne skrive Bogstaverne efter, samt deres Ören til at kunne skille mellem lignende Lydde.
- d) De erholde en reen og skarp Udtale, idet de nødes til ved deres Talen at udtrykke enhver Konsonant.
- e) Börnene lære ved min efter denne Methode indrettede Abecet altid ogsaa noget at skrive og at læse Skrift, som i det daglige Liv er vigtigere end at kunne læse Trykt. Den der kan skrive, kan modtage og give Beretninger, som den, der blot kan læse Trykt, ikke kan. k)
- k) Greve *Joachim Godsche Moltke* har skjænket Skolerne paa hans Godser kobberstukne Forskrifter. En herlig Idee! Gid alle Proprietærer ville følge hans Exempel! Da Skriven ialmindelighed er vigtigere end Læsen; og den der skriver efter en rigtig Plan med det samme lærer at læse: saa burde man først og fornemmeligen drage Omsorg for at lære Börn, at skrive.
-